

GALÉNOS ÉS A FILOZÓFIA

A módszer problémája a De Animi Cuiuslibet Peccatorum Dignotione et Curatione alapján

Galénos neve nem a filozófiával kapcsolódik össze a köztudatban, hiszen az ókor, Hippokratés mellett, legnagyobb hatású orvosa elsősorban az orvostudomány illetve az orvostörténet számára lehetne érdekes. Az utóbbi évtizedekben azonban meglehetősen határozottan jelent meg az a nézet, hogy Galénos filozófusként is jelentős helyet foglal el a szellemtörténetben.¹ Jelen tanulmányban röviden szeretnék rámutatni Galénos filozófiai jelentőségére, helyére a korabeli irányzatok között, majd egyik rövid írása a *De Animi Cuiuslibet Peccatorum Dignotione et Curatione* alapján megmutatni módszertani útkeresésének néhány alapkérdését.

Temkin jegyzi meg monográfiája bevezetésében, hogy bár Galénos szellemtörténeti hatása bizonyos értelemben Platónéval és Aristotelésével mérhető, műveik hatástörténetében azonban lényeges különbség, hogy míg Platón és Aristotelés filozófiai tanítása túlélte, hogy a természettudomány meghaladta természetfilozófiai tanításukat, Galénos filozófiája ezzel szemben nem volt életképes orvosi nézeteinek elfogadása nélkül: tanai az orvosi gyakorlatról, étletanról, orvos-biológiáról elméletének olyan központi magvát alkották, amelyek nélkül filozófiája önállóan nem létezhetett.² Az Aristotelésszel való összevetéshez hozzáfűzhetnénk, hogy Aristotelés esetében a tekintélytől való elszakadás jóval korábban³ végbement, Galénos viszont csak a 19. században szűnt meg orvosi tekintély lenni. Talán ennek is köszönhető, hogy napjainkra filozófusként kikerült az érdeklődés középpontjából.

Mindenesetre tény, hogy orvosi műveiben számos filozófiai utalás és téma szerepel, emellett Galénos igen sok filozófiai és filozófiatörténeti művet is írt.⁴ Ezek jelentős része elpusztult 192-ben, amikor Pergamonban a Béke Temploma leégett, de így is maradt elegendő mű filozófiai nézeteinek rekonstruálásához. Filozófiai pozíciójának tekintetében elmondhatjuk, hogy nem csatlakozott korának egyetlen filozófiai iskolájához sem, közvetlenül vagy közvetítőkön keresztül hatott rá Aristotelés, Platón, a szkeptikusok és sok tekintetben a sztoikusok.

1 Jól mutatja ezt az a tény is, hogy a *Cambridge Companion to Galen* jelentős része filozófiai témákkal foglalkozik.

2 *Temkin* 1. p.

3 Galilei fellépése mindenképpen kiindulópont, de legkésőbb a newtoni mechanika kifejlődése gyakorlatilag lezárja a kérdést a fizika tudománya tekintetében.

4 Elveszett műveire a legfontosabb forrásunk a *Sect. Int.*

A különféle filozófiai iskolákkal szemben rendkívül szkeptikusan nyilatkozott. Szerinte a filozófusok nem az igazság keresése, hanem más, főként megélhetési, okból csatlakoznak egy filozófiai iskolához. A filozófusok értelmi képességeiről sincs nagy véleményel: logikai képességeik sokszor az átlagemberek mögött maradnak.⁵ A spekulatív (*theóretiké*) filozófia elé helyezte a gyakorlati kérdéseket, ez esetében etikai és módszertani irányultságot jelent. Mielőtt a módszertani problémára térnénk érdemes egy rövid kitérőt tenni Galénos filozófiájában elfoglalt helyének pontosabb megértése érdekében.

Bár Galénost többen nem tartják eredeti gondolkodónak,⁶ és egyszerűen eklektikusnak nevezik, véleményem szerint a tudományos módszer kérdésében mégis maradandót alkotott, a tudományos megismerés módszerét ugyanis reflektált formában kereste és orvos mivoltából fakadóan újabb szempontokkal gyarapította az erre irányuló kutatást. Megpróbált egy olyan módszert kialakítani, amely segíti a kutatót a megtalált ismeret bizonyosságának ellenőrizhetőségében. Erre a megoldást – széles körű filozófiai műveltségének köszönhetően – a filozófiában való elmerülésben látja.⁷

Az orvostudomány művelői módszerüket tekintve – Galénos szerint – két nagy csoportra oszthatók.⁸ Az egyik csoport az *empirikusok*, ők a tapasztalatból indulnak ki. A másik irányzat a *logikusok*, akik bizonyos alaptételekből elindulva következtetés útján jutnak ismerethez. Ezekből az alapelvekből eltérő orvosi praxis következik. Ott, ahol az empirikus visszaemlékszik korábbi eseteire és a hasonlóakat idézi fel, a *logikus* következtetés útján megkeresi az okot, amely az adott orvosi iskola szerint, a tapasztalt tünetet okozhatja és azt igyekszik megszüntetni.⁹ Ez a két fő irányzat lényegében ismeretelméleti kiindulópontjában különbözik egymástól és véleményem szerint mutatja Galénos fő filozófiai problémáját is.

De hol helyezhető el Galénos? Frede¹⁰ szerint, létezett a görög hagyományban egy úgynevezett orvos-filozófiai vonal, amely olyan orvosokat foglalt magában, mint bithyniai Asklépiadás, Sóranos vagy Menodótos. Ezek az orvosok szokásos praxisuk mellett az orvostudományhoz kapcsolódó filozófiai kérdésekkel is foglalkoztak: természetfilozófiával, ismeretelmélettel, a lélek természetével. Ez a hagyomány, noha nem volt olyan befolyásos, mint a hagyományos filozófiai iskoláké, mégis elég független és jelentős volt ahhoz, hogy külön csoportnak tekintsük.

Ha elfogadjuk Frede javaslatát és az orvosokat külön csoportként tekintjük a filozófusokon belül, akkor Galénos egyértelműen előkelő helyet foglal el ezen orvos-filozófusok körében: az általuk vizsgált kérdéseket rendszerint tárgyalja műveiben. A problémát éppen az okozza, hogy amikor ezt teszi, bőségesen támaszkodik a filozófiai hagyomány-

5 I. *Aff. Dig.* vonatkozó részeit (Kühn 49–51.)

6 Sarton 73. p. és Temkin 1.

7 Ennek a témának egy egész tanulmányt szentel: *Opt. Med.* magyarul: Galénosz: A legjobb orvos egyben filozófus is (fordította: Hamvas Endre). *Fosszília*, I. évfolyam 2000, 3-4. szám, 119-122. o.

8 *Sect. Int.* (Kühn I. 70–72.)

9 *Sect. Int.* (Kühn I. 70–72.), ehhez lásd még: Frede 72.

10 Frede 65–66.

ra, ugyanakkor kortárs filozófusokra egyáltalán nem utal. DeLacy például meggyőzően mutatta ki,¹¹ hogy Galénos Platónhoz való viszonya elsősorban Platón műveinek olvasásán és nem a korabeli, magukat platonistáknak tartó filozófusokkal való párbeszédén alapul.

Érdeemes megvizsgálunk, hogy milyen volt ennek az időszaknak az eklekticizmusa. A korszak filozófiai életének egyik sajátossága volt a jelentős széttagozottság.¹² A hellenisztikus világ különböző pontjain jelentek meg vezető athéni filozófusok, akik miután saját iskolát alapítottak, kialakították többé-kevésbé önálló, némileg módosított gondolatrendszerüket. Fontos észrevennünk, hogy az eklekticizmushoz ez önmagában nem elég, hanem arra a körülményre is szükség van, hogy ezek az iskolák párhuzamosan működjenek és egyikük se tegyen szert kizárólagos vagy legalább túlsúlyos befolyásra. A Kr. u. 2. században éppen ez volt a helyzet: teljesen természetes jelenség volt, hogy a nagyobb városokban egyszerre volt jelen több meghatározó filozófiai iskola. Maga ez az állapot kedvezett az eklekticizmusnak, hiszen nem volt ritka, hogy egy tanulni vágyó fiatal egymás után látogatta a különböző iskolákat, hogy elsajátítsa az egymásnak olykor homlokegyenest ellentmondó tanokat anélkül, hogy egyiknek is elkötelezte volna magát.

Az eklekticizmus kialakulását segítette elő az akadémiai szkepszis is, amely úgy tekintett a különféle filozófiai iskolákra, mint amelyeket érdemes megismerni és tanaikat elsajátítani, de nem kell elköteleznünk magunkat egyikük mellett sem.

Végül a kor klasszicizmusa is kedvezett az eklekticizmusnak, az ún. 'régi filozófusok' rendkívüli tekintélynek örvendtek ebben az időben. Ide tartozott a régi akadémia, az ó-sztoa, az aristotelianus iskola és mindenekelőtt Platón és Aristotelés. A két utóbbit a korszak filozófusai mintának tekintették, úgyhogy kettejük különbsége eltörpült ahhoz a szakadékhhoz képest, ami őket és az újabb filozófusokat választotta el.

Galénos eklekticizmusa, két lényeges ponton tér el ezektől a tendenciáktól.¹³ Az egyik, hogy Galénos olyan mértékig elfogadta az akadémiai szkepszis antidogmatizmusát, hogy nem pusztán a létező filozófiai iskolákhoz való besorolást, utasította el, hanem elvileg tagadta bármiféle iskola vagy tekintély létjogosultságát (legalább is, ami a kortársait illeti). A filozófusnak – Galénos szerint – a saját megismerő képességére támaszkodva *magukat a dolgokat* kell szemügyre venni és ebből levonni a következtetéseket.

Másrészt ez az antidogmatizmus a szokásos filozófiai és metafizikai kérdések mellőzését is jelenti, hiszen tekintélyre vagy dogmákra való hivatkozás nélkül aligha oldhatók meg olyan kérdések, amelyek a korszakban a filozófia központi problémáit jelentették. (pl. a lélek természetére, vagy a kozmosz véges vagy végtelen voltára vonatkozó kérdés).

Galénos eklekticizmusa tehát egyrészt magyarázható korának tendenciáival és jól illeszkedik a filozófia fő sodrába. Másrészt viszont elüt ettől és Galénost korának legizgal-

11 DeLacy 27–39.

12 Frede 67–68.

13 Frede 71.

masabb és legjelentősebb filozófusává teszi, hiszen a metafizikai jellegű kérdések háttérbe szorulásával a módszertani és az ismeretelméleti kérdések kerülnek előtérbe.

A módszer kérdése Galénos számára kulcsfontosságú, a tudományos kutatás során a bizonyítás (*apodeixis*), a logikai szükségszerűség ad elfogadható magyarázatot a kutató vagy az orvos számára. A jó orvos nem fogadja el a tekintélyt, hanem maga győződik meg igazáról, továbbá ezáltal válik alkamassá arra, hogy másokat tanítson, hiszen így nekik sem kell pusztán a tekintély alapján elfogadni a tanítást.¹⁴ Galenos számos művet szentel a módszer kérdésének, ezek közül a legfontosabbak a PHP első hat könyve és a MM első két könyve.¹⁵ A problémát a kutatás számára az jelenti, hogy terjedelmes életművében újra és újra előkerülnek a módszertani kérdések, így magának a vonatkozó anyagnak a kiválogatása is hatalmas munka.¹⁶ Mint látni fogjuk, számára módszer nem csak illetve nem elsősorban teoretikus kérdés, hanem a gyakorlatban alkalmazandó segédeszköz.

Ennek fényében érthetjük meg a szenvedélyekről és a tévedésekről szól két értekezést a *De Proprium Animi Cuiuslibet Affectuum Dignotione et Curatione* (*Aff. Dig.*) és a *De Animi Cuiuslibet Peccatorum Dignotione et Curatione* (*Pecc. Dig.*) címen fennmaradt két értekezés módszertani vonatkozásait. A két mű kétségtől – Galénos szándéka szerint is – összetartozik, hiszen a szenvedélyekről (*peri pathón*) szóló első traktátus bevezető részében erre egyértelműen utal, továbbá a tévedésekről (*peri hamartématón*) szóló második rész első sorai is úgy mutatják be az értekezést mint a szenvedélyekről szóló folytatását. Módszertani szempontból a második részt, tehát a tévedésekről szólót érdemes vizsgálnunk, bár az a tény, hogy így összekapcsolva adja a szenvedélyek és tévedések vizsgálatát, további kérdést vet fel. Milyen kapcsolat lehet a szenvedélyektől terhelt lélek terápiája és a tudományos módszert kereső kutató problémái között? Egyelőre azonban maradjunk a tudományos módszertan vizsgálatánál.

Az értekezés második része (*Pecc. Dig.*) elsősorban a bizonyító erejű tudományos módszer megtalálásával foglalkozik. Galénos ebben a részben többször is utal a különféle szenvedélyekre (kérkedés, becsvágy, hírnév, kapzsiság stb.) mint amelyek megakadályozzák az elfogulatlan gondolkodást,¹⁷ ez pedig kétségtelenül összeköti a két értekezést. Továbbá úgy az *Aff. Dig.*-ben, mint a *Pecc. Dig.*-ben összeveti a szenvedélyeket és a tévedéseket. Eszerint, aki álmatagság, lustaság vagy élvettség miatt mulasztja el a jó tetteket, az a szenvedély miatt követ el hibát, azok viszont, akik eldöntötték, hogy maguknak mindig gyönyöröket és nyugalmat biztosítanak, azok a tévedés miatt teszik ugyanazt.¹⁸

Ennél fontosabb azonban az, ahogyan Galénos különbséget tesz az *érzéki* és *értelmi* megismerés között. Nem pusztán elszigetelt tényként elemzi ezeket, hanem az egész tu-

14 MM X 20, 29, 105.

15 Ezeken túl még néhány kisebb munka is foglalkozik a tudományos módszertannal ezek: *De Sect. Intr., Subf. Emp., Med. Exp.*

16 Ebben a tekintetben ma is használható I. von Mueller munkája: *Über Galens Werk vom Wissenschaftlichen Beweis*, Abhandlungen der Königlichen Bayerischen Akademie der Wissenschaften 20, 1895.

17 De Boer 48.10 skk.

18 De Boer 53.2–53.8

dományos módszer vonatkozásában teszi őket vizsgálat tárgyává. Az *értelmi* (logikai) megismerés esetében 'maga a dolog tesz tanúbizonyságot', illetve maga az 'alapul szolgáló tárgy' fog biztos megoldást adni.¹⁹ Ennek a módszernek a bemutatásához a geometriából veszi a példákat. A geometriát Galénos tágan, mai felfogásunktól lényegesen eltérő módon értelmezi: egyrészt gyakorlati és elméleti geometriáról beszél, másrészt módszertani értelemben ide sorolja az asztronómiát és az építészetet. Ez utóbbi kifejezést sem a mai értelemben használja, hanem mindenféle műszaki területet összefoglalóan nevez így.

Gyakorló orvosként tudatában van a tapasztalati tudás jelentőségének, ezért érthető, hogy nem elégedhetett meg a logikai megismerés módszerével és eredményeivel. Szüksége volt a tapasztalati ismeretre és folyamatosan alkalmazta is azt. Elsőként vezetett be élettani kísérleteket és elsőként vont le belőlük következtetéseket, de nem állt meg itt: fiatalkori matematikai és műszaki tanulmányai mindig arra inspirálták, hogy valamilyen elméleti alapot keressen gyakorlati ismeretei számára. Ez a sajátos kettősség, az elméletileg megalapozott neveltetés és a hosszú orvosi praxis során szerzett gyakorlat, teszi őt módszertani szempontból is figyelemreméltóvá az antik tudománytörténetben.

Az értekezés módszertani tekintetben egyik legérdekesebb része az analízis és szintézis elemzése.²⁰ Az analízis alatt itt nem pusztán a vizsgált dolog, adatok vagy ideák elemeire való bontását érti, hanem a végső igazságkritérium megtalálását is. Miután ezt valaki megtalálta, minden dolgot sorjában erre kell visszavezetnie. Ezt a kritériumot azután már nem lehet visszavezetni semmire. Azonban ehelyütt Galénos nem ad végső választ erre a kérdésre, nem fogalmazza meg ezt a kritériumot, pusztán ennek az igényét jelöli meg.

Ebben a vonatkozásban is inkább az érdekli, hogyan tud egy gyakorlatban is jól használható módszert találni a tudomány számára. Az a módszer, amit a napóra feliratozásával kapcsolatban vázlatosan ismertet,²¹ több tekintetben a modern értelemben vett tudományos megismerés menetének irányába mutat. Galénos ugyanis először egy első kritériumra alapozott elméleti tervezést javasol. Ez lényegében ez egy matematikailag megalapozott tervezési folyamatot jelent. A következő lépés az, hogy megkísérli a gyakorlatba történő átvitelt is, tehát megépítjük a napórát. Itt nem elégszik meg azzal, hogy egyszerűen használatba veszik a napórát és majd a gyakorlatban kiderül, hogy használható-e vagy sem, hanem hitelesítési eljárást vázol fel: egy teljesen más elven működő szerkezettel, a vízórával történő összevetést.

Ennek illusztrálására idéznék egy rövid részletet a műből:

19 De Boer 47.5–47.6

20 De Boer 54.20 skk. tkp. az egész V. caput

21 De Boer 54.20 skk.

Pecc. Dig. V. cap. (részlet)²²

Tegyük fel – hogy az érthetőség kedvéért valamilyen építészeti példával éljek –, hogy egy épülő város esetében, azoknak, akik majd laknak benne, az legyen a feladatuk, hogy pontosan tudják, és nem csak úgy hozzávetőlegesen, hanem biztosan, minden egyes napon, hogy mennyi idő telt már el belőle és hogy mennyi van még hátra napnyugtáig. Ezt a problémát, az analitikus módszer szerint az első kritériumig kell visszavezetni, feltéve, hogy valaki azt akarja megtalálni, amit a gnómonokkal²³ kapcsolatos foglalatosságok szerint tanult módszernél kaptunk. Azután megint sorjában, miután ugyanaz a módszer az ellenkező irányban is végigment, az állításokat össze kell illeszteni miként azt megtanultuk ugyanannál a tevékenységnél.²⁴ Miután az egyetemes és általános módszert így megtaláltuk, azután pedig felismertük, hogy a napból eltelt idő szakaszainak az ilyesféle mérését ábrán keresztül kell végezni, tovább kell lépni a testekhez, amelyek képesek befogadni az ábrák vonalait és a gnómont; és először is azt kell vizsgálni, hogy a testeknek milyen alakja szükséges a megfelelő ábra számára, azután mindegyikük esetében analízis és szintézis által meg kell találni, hogy milyenek legyenek. Miután pedig a logikai módszer megmutatja számunkra a bizonyosságot a szóban forgó kérdés megoldása tekintetében, sorjában a gyakorlatban történő megvalósításhoz kell fordulnunk aszerint, ahogy a módszer mutatta, és megint megvizsgálni, hogy hogyan készítsünk sík felületet abból a célból, hogy feliratozhassuk a leendő testet. Miután ezt megtaláltuk az analízis és a szintézis révén, fel kell szerelnünk valami ilyesféle testet, meg kell keresnünk azt az eszközt, amivel a feliratot elkészítjük. Majd ismét, mikor az analízis és a szintézis megtalálta azt, meg kell kísérlni az olyan formáról való gondoskodást, amelyet a módszer megmutatott. Miután sorjában felvittük az ábrákat több alak esetében, oda kell adnunk az embereknek, hogy a gyakorlatban próbálják ki, vajon sikerült-e megoldanunk a megadott problémát. Amikor pedig a nap első sugara eléri az első jelet, majd ugyanígy az utolsót a legutolsó, és ugyanez történik minden ábrával ellátott napóra esetében, bizonyos mértékig már egyféle biztos ismertetőjelnek vagyunk birtokában a probléma megoldásának tekintetében. Majd megint másikat kapunk, amikor minden ilyen módon rajzolatokkal ellátott <test> egymással összhangban van és egy harmadikat, amikor a víz egyenletes folyása tesz tanúbizonyosságot róla. És ez az okfejtés megmutatja az ábrával ellátott napórák esetében a leendő igazságkritériumot.

22 De Boer 54.20–55.27.

23 A gnómon az egyik legrégebbi és legegyszerűbb csillagászati eszköz: vízszintes alapon álló függleges pálcá, árnyékából kiszámítható a nap magassági szöge, napóráként is használható. Olykor kiegészítették egy fél vagy negyed gömbbel úgy, hogy a gömb képzeletbeli középpontja a gnómon felső vége volt, ezzel elérték, hogy a nap valóságos mozgásának képét is megkapták. Innen már csak egy lépés, hogy a nap által leírt utat tizenkét egyenlő részre osszák és megkapják a napórát. (Szabó-Kádár 42 skk.)

24 Syntithenai: analízis és szintézis *expressis verbis* megfogalmazása

A mérnöki-praktikus tudás tehát megtalálhatja a maga igazságkritériumát, de mi a helyzet a filozófiával? A filozófiában Galénos szerint nem ilyen jó a helyzet, sokan visszaélnék a tudománnyal és arra hivatkoznak, hogy maguk a dolgok mutatják meg magukat nekik, de amikor arra kerül a sor, hogy ezt másokkal is megvitassák, tanítványikon kívül már nem merészelnek senkivel megmérkőzni. Az első és legfontosabb dolog az, hogy ne hozzunk elhamarkodott ítéletet, vannak ugyanis, akik abban tévednek, hogy világos jelenségnek vélik a nem világosat, mivel elhamarkodottan mennek tovább a már biztosnak vélt kiindulási pontról. Ennek okaként a dicsőségvágyat jelöli meg Galénos, hiszen „látják azt, hogy dicsérik azokat, akik képesek az érzékelés vagy felfogás gyorsasága révén megtalálni valamit, azt gondolják, jobbnak fognak mutatkozni a szomszédjuknál a megismerésük gyorsasága révén; de nem megismerésük, hanem tudatlanságuk gyorsasága mutatkozik meg.”²⁵

Érdeemes itt felfigyelnünk a gyakorlás fontosságának kiemelésére, ez lesz az a pont, ahol érthetővé válik, hogy miért kerül egymás mellé a szenvedélyek kezelése és a tévedések kiküszöbölése. Ahogy írja :

„Érthető, hogy ez történik azokkal, akik sohasem vállalták annak *gyakorlását*, hogy hogyan kell áttérni a biztosan megismerhető dolgokról a nem világos dolgok ismeretére, és azt sem, hogy tanuljanak olyan dolgokról, amelyek képesek maguk tanúbizonyosságot adni az őket megismerőnek ...” .

A gyakorlás tehát mindenképpen egy olyan érintkezési pont, ahol összekapcsolódik a szenvedélyek kezelése a tudományos módszer keresésével. A gyakorlás, az *askésis* előtérbe kerülése éppen napjainkban kerül a filozófitörténeti vizsgálódás középpontjába első-sorban Pierre Hadot műveinek köszönhetően.²⁶

Ebből a rövid áttekintésből is érzékelhető Galénos módszertani és filozófiai jelentősége, az, hogy mennyire eltökélten keresi a gyakorlatban alkalmazható tudományos módszert.

Varga Péter Kálmán
tudományos segédmunkatárs GFF

25 De Boer 62.29. skk.

26 Hadot

FELHASZNÁLT IRODALOM²⁷

Galénos műveinek legteljesebb kiadása a Kühn-féle, megtalálható a Bibliothèque interuniversitaire de Santé honlapján²⁸, A Corpus Medicorum Graecorum (CMG) kötetei pedig a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften honlapján²⁹. A dolgozatban ezekre a kiadásokra hivatkozom. Az *Aff. Dig.* És a *Pecc. Dig.* esetében a CMG kiadásában megjelent De Boer által jegyzett szöveg helyeit adom meg.

Rövidítések feloldása Galénos műveinek esetében

(Zárójelben megadom a Kühn-féle kiadás helyét a következőképpen: kötetszám, oldalszám. A művek sorrendjét a referenciakiadásban elfoglalt sorrendjük határozza meg. Amennyiben nem szerepel ebben a kiadásban a nemzetközileg elfogadott kiadás adatait közlöm.)

Sect. Int.	<i>De Sectis ad eos qui introducuntur</i> Kühn ref. I. 64–105.
Opt. Med.	<i>Quod Optimus Medicus sit quoque philosophus</i> Kühn ref. I. 53–63.
Aff. Dig.	<i>De Proprium Animi Cuiuslibet Affectuum Dignotione et Curatione</i> Kühn ref. V. 1–57.
Pecc. Dig.	<i>De Proprium Animi Cuiuslibet Affectuum Dignotione et Curatione</i> Kühn ref. V. 58–103.
PHP	<i>De Placitis Hippocratis et Platonis</i> Kühn ref. V 181–805.
MM	<i>De Methodo Medendi</i> Kühn ref. X. 1–1024.
Subf. Emp.	<i>Subfiguratio Empirica</i> Deichgräber (1930) [Latin]

Felhasznált szövegkiadások

(Az *Aff. Dig.* és *Pecc. Dig.* tekintetében a megjelenés időrendjében)

Kühn

K.-G. Kühn, ed. *Galenus Opera Omnia*. 20 vols. Leipzig, 1821–33 repr. Hildesheim, 1964–65.

Mueller

Claudii Galeni Pergameni *Scripta Minora*, edidit: I. Marquardt, I. Mueller, G. Helmreich, Lipsiae MDCCCXCI

²⁷ Vastagított szedéssel jelölöm azt a formát, amivel a szövegben utalok az egyes tételekre

²⁸ <http://www2.biusante.parisdescartes.fr/livanc/?cote=45674&do=livre&fille=o&cotemere=45674>

²⁹ <http://cmg.bbaw.de/epubl/online/editionen.html>

De Boer

Galenus De propriorum animi cuiuslibet affectuum dignotione et curatione, De animi cuiuslibet peccatorum dignotione et curatione, De atra bile, edidit W. De Boer, Leipzig et Berlin 1937

Felhasznált másodlagos irodalom

The Cambridge Companion to Galen, Cambridge University Press 2008. 434. p.

DeLacy

DeLacy, Philip: Galen's Platonism, *American Journal of Philology*. 93 (1972): 27–39

Frede

Frede, Michael: On Galen's Epistemology. In: *Galen: Problems and Prospects, A Collection of Papers Submitted at the 1979 Cambridge Conference*, The Wellcome Institute for the History of Medicine 1980. 282 p. 65–85 p.

Hadot

Hadot, Pierre: *A lélek iskolája – lelkipraktikák és ókori filozófia*. Kairosz, Budapest 2010. 388. p.

Nutton 2004

Nutton, Vivien: *Ancient Medicine*, Routledge, New York 2004. 489 p.

Nutton 1993

Nutton, Vivien: Galen and Egypt, in: *Galen und das hellenistische Erbe : Verhandlungen des IV. internationalen Galen-Symposiums.*, Berlin 18.–20. September 1989 / hrsg. Jutta Kollesch, Dietrhard Nickel. – Stuttgart : Steiner, 1993. 11–31 p.

Sarton

Sarton, George: *Galen of Pergamon*, University of Kansas Press, Lawrence, Kansas, 1954. 112 p.

Szabó-Kádár

Szabó Árpád – Kádár Zoltán: *Az antik természettudomány*, Gondolat, Budapest, 1984 428 p.

Temkin

Temkin, Owsei: *Galenism – Rise and Decline of a Medical Philosophy*, Cornell University Press, Ithaca and London 1973. 240 p.